

АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ ДО ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ASPECTS OF CREATING PEDAGOGICAL TECHNOLOGY OF FORMATION OF PROFESSIONAL AND VALUE ORIENTATION OF STUDENTS TO EMPLOYMENT

Перетворення суспільних і економічних відносин в Україні призводять до значних змін на ринку праці. Однак вимога до людини мати високий рівень володіння відповідними професійними вміннями і навичками залишається незмінною. Водночас сучасні реалії висувують нові вимоги до працівників, а саме вміння швидкого адаптування до мінливої ситуації, критичного й аналітичного мислення, медійної й інформаційної грамотності тощо.

Підтримку учнівської молоді на шляху формування готовності до сучасного ринку праці варто забезпечувати ще під час їхнього навчання в закладах загальної середньої освіти. Означене вище актуалізує доцільність створення педагогічної технології формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів, що сприятиме оптимізації профорієнтаційної діяльності закладів освіти, створенню сприятливих умов для свідомого визначення кожним суб'єктом освітнього процесу своєї сутності та місця у світі, підготовки випускників до професійного самовизначення та життєвої самореалізації, формування в них компетентності в побудові та реалізації індивідуальної освітньої та професійної траєкторії, загалом підготовки до майбутньої трудової діяльності.

Статтю присвячено окресленню підходів до побудови педагогічної технології формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності. На думку автора, означена педагогічна технологія містить такі компоненти: цільовий (мета і визначені нею провідні принципи), процесуально-практичний (зміст, педагогічні засоби, форми, методи, а також механізм самого процесу формування), контрольньо-оцінний (цільова діагностика проміжних і підсумкових результатів), компонент керування процесом (опис організаційної структури, яка забезпечує профорієнтаційну діяльність суб'єктів освітнього процесу та координацію цієї діяльності), результативний (окреслення сформованого образу-ідеалу). У тексті наведено стислий опис кожного з компонентів.

Ключові слова: педагогічна технологія, професійно-ціннісні орієнтації, учні закладів загальної середньої освіти, трудова діяльність.

The transformation of social and economic relations in Ukraine, lead to significant changes in the labor market. However, the requirement for a person to have a high level of proficiency in the relevant professional skills and abilities remains unchanged. At the same time, modern realities put forward new requirements for employees, namely the ability to quickly adapt to a changing situation, critical and analytical thinking, media and information literacy, and the like.

Support for young people on the path of developing readiness for the modern labor market should be provided even during their studies in general secondary education institutions. The above actualizes the feasibility of creating a pedagogical technology for the formation of vocational and value orientations of students, to promote the optimization of vocational guidance activities of educational institutions, to create favorable conditions for each subject of the educational process to consciously determine their essence and place in the world, to prepare graduates for professional self-determination and life self-realization, to form in them competence in the construction and implementation of an individual educational and professional trajectory, in general preparation for future work activities.

The article is devoted to the description of approaches to the construction of pedagogical technology for the formation of vocational and value orientations of students to work. According to the author, this pedagogical technology includes the following components: target (the goal and the guiding principles defined by it), procedural and practical (content, pedagogical tools, forms, methods, as well as the mechanism of the formation process itself), control and evaluation (target diagnostics of intermediate and final results), process control component (description of the organizational structure that provides vocational guidance activities of the subjects of the educational process and the coordination of this activity), effective (definition of the resulting image-ideal). The text provides a brief description of each of the components.

Key words: pedagogical technology, professional-centered organization, scientific foundation of foreign secondary education, labor activity.

УДК 373.1.02, 373.3/5.048:331.548
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.51>

Морін О.Л.,

канд. пед. наук,
старший науковий співробітник
лабораторії вивчення готовності
до ринку праці
Інституту проблем виховання
Національної академії педагогічних
наук України

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Поняття педагогічної технології виникло у п'ятдесяті роки ХХ ст. у США і спочатку мало подвійний контекст. З одного боку, це означало застосування в навчанні технічних засобів, а з іншого – погляд на навчання як цілісний технологічний процес, виявлення принципів і розроблення прийомів його оптимізації. Наголошувалося на необхідності здійснення аналізу чинників, що підвищують його ефективність, конструювання та застосування методів, засобів і матеріалів.

Нині чільним є другий підхід. Сучасне розуміння педагогічної технології пов'язано з пошуком способів максимального підвищення результатів за допомогою аналізу, відбору, конструювання та контролю всіх ланок освітнього процесу.

Педагогічній технології притаманні властивості алгоритмів. Тобто вони містять опис дій, послідовне виконання яких педагогічними працівниками в подібних умовах дозволяє досягти подібних результатів. Водночас ці «алгоритми» обов'язково мають такі характеристики: системність, концеп-

туальність, науковість, інтегративність, гарантованість результату, відтворюваність, ефективність, якість навчання, його вмотивованість, інформативність, оптимальність, можливість відтворення в інших умовах [6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Постає питання, чи можна використовувати технологічний підхід, тобто відтворювати педагогічний процес, коли йдеться про формування особистості, яка неповторна, унікальна? На нашу думку, це цілком можливо. У процесі впровадження педагогічної технології кожен педагогічний працівник має можливість під час відтворення закладених у ній форм, методів і засобів вносити суб'єктивно значущий зміст у навчальний матеріал у процесі роботи з кожною конкретною особою, сприяти формуванню готовності учнів до самонавчання і саморозвитку, широко застосовувати проблемні, пошукові та дослідницькі методи навчання, враховувати психологічні особливості кожного учня [6].

Мета статті – розгляд аспектів побудови педагогічної технології формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності.

Відповідно до мети вирішувалися такі завдання: окреслити підходи до побудови педагогічної технології формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності, визначити її компоненти, здійснити їх стислий опис.

Для вирішення означеної вище проблеми застосувалася низка методів: теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння й узагальнення); вивчення документів (директивні документи про освіту, матеріали соціологічних досліджень).

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, обов'язковою умовою ефективності педагогічної технології формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності є розв'язання таких основних завдань: сприяння розвитку і саморозвитку учнів, виходячи з їхніх індивідуальних особливостей; підвищення продуктивності освітнього процесу завдяки особистісному забарвленню предметного матеріалу; надання учням простору для прояву креативності та створення умов для самовираження; сприяння духовному вихованню й особистісному зростанню молодого покоління [6].

Сучасний рівень педагогічних і психологічних досліджень дозволяє вирішити проблему проєктування педагогічних технологій формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів.

У низці робіт вітчизняних і зарубіжних авторів виявлені істотні ознаки педагогічної технології:

- діагностичне цілеутворення і результативність, які передбачають ефективність і гарантоване досягнення цілей;

- алгоритмічність, цілісність і керованість, що забезпечують відтворюваність педагогічної технології;

- корегованість, що означає можливість постійного оперативного зворотного зв'язку;

- візуальність, що забезпечується застосуванням дидактичних і наочних матеріалів, інформаційно-комунікаційних засобів, різноманітної аудіо-візуальної інформації;

- економічність, що має вираз в оптимізації праці вчителя, забезпеченні досягнення результату у визначені терміни, наявності резерву навчального часу [2].

Педагогічна технологія будується на основі закономірностей функціонування системи взаємодії суб'єктів освітнього процесу в певних умовах навчання.

Отже, педагогічна технологія – це спланована організація освітнього процесу, з оптимальним добром методів, засобів, форм навчання, яка передбачає досягнення певного визначеного результату. Загалом, систему методів і прийомів практичної діяльності, спрямованих на досягнення заздалегідь запланованого в загальних рисах предметного результату, визначають як технологію. Основними особливостями педагогічних технологій є: цілеспрямованість, послідовність, поетапність, оптимальність, комплексність, цілісність, структурованість, багаторівневість, економічність, корегованість тощо [1].

На нашу думку, педагогічна технологія формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності має містити такі компоненти: цільовий, процесуально-практичний, контрольний, компонент керування процесом, результативний.

Нижче наведемо стислий опис кожного з них.

Цільовий компонент. Характер і зміст цільового компоненту, що є стрижневим у будь-якій педагогічній технології, являє собою мета і визначені нею органічно пов'язані один з одним провідні принципи.

Метою нашого дослідження є формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання двох груп завдань. Перше – формування ставлень особистості до вибору професії, майбутнього професійного становлення, самоствердження в суспільстві; друге – забезпечення процесу самореалізації особистості – життєвого самовизначення, набуття в майбутньому професійної ідентичності.

Відповідно до мети, першорядні **принципи** такі:

- пріоритетності розвитку здібностей учнів, який полягає в орієнтованості освітнього процесу передусім не на здобуття суми знань, умінь, навичок, а на розвиток особистості учнів;

- творчої самодіяльності, який передбачає обов'язкову самостійну творчість учнів поряд із творчим характером освітньої діяльності;

– вікової сензитивності, який передбачає відповідність освітнього процесу віковим особливостям розвитку учнів, як-от властиве певному віковому періоду оптимальне поєднання умов для розвитку певних психічних властивостей і процесів;

– інтегративності навчальних предметів, наскрізних ліній, які вимагають забезпечення «взаємодії» різноманітних предметних сфер [2].

Розглянуті вище принципи є основою побудови педагогічної технології формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів, хоча і не применшують значення всіх інших дидактичних принципів: науковості, систематичності, послідовності, наступності, перспективності, доступності, зв'язку теорії із практикою, наочності, урахування індивідуальних особливостей.

Процесуально-практичний компонент. Сутність компонента визначають **зміст, педагогічні засоби, форми, методи, механізм** процесу формування.

Зміст відображає інформацію про структуру і зміст професійної діяльності людини, вимоги професії до людини, підходи до визначення особистістю власних індивідуальних особливостей, опис технології організації індивідом власної життєдіяльності з метою підготовки до побудови майбутньої професійної кар'єри.

Відповідні **педагогічні засоби** мають забезпечити засвоєння знань, розвиток умінь та формування саморегуляції.

Форма профорієнтаційної роботи – це засіб забезпечення взаємодії суб'єктів профорієнтаційної діяльності, який має заздалегідь визначену процедуру проведення. Форма роботи встановлює контингент означеної взаємодії, її тривалість, місця проведення та загальну організаційну структуру.

Метод профорієнтаційної роботи – це упорядкований засіб інтерактивної взаємодії між суб'єктами профорієнтаційної діяльності, який спрямовано на досягнення визначеного результату. Методи профорієнтаційної роботи можуть мати репродуктивний (засвоєння готових знань і репродукування вже відомих способів діяльності), продуктивний (здобуття нових знань унаслідок творчої діяльності) і проблемний (передбачає як засвоєння готових знань, так і елементи творчої діяльності) характер.

Реалізація означених вище **змісту та педагогічних засобів** здійснюється завдяки:

– методичній роботі з учителями-предметниками, класними керівниками, батьками (лекції, семінари, педагогічні читання, надання допомоги в самоосвіті, ознайомлення з рекомендованим Міністерством освіти і науки України програмно-методичним забезпеченням професійного самовизначення, виховання потреби в самопізнанні й особистій активності як основи вибору професії тощо);

– заняттям профорієнтаційних курсів та курсів підготовки учнів основної школи до вибору ними напряму профільного навчання у старшій школі;

– організації масових заходів із профорієнтації (тематичні вечори, диспути, конференції, екскурсії, зустрічі із представниками різних професій, особливо із числа випускників школи, різноманітні форми інформування про професії та спеціальності, що мають попит саме на регіональному ринку праці тощо), зокрема і проведення виховних годин профорієнтаційного спрямування, батьківських зборів, консультування батьків із питань вибору професії їхніми дітьми тощо;

– наданню індивідуальних інформаційно-довідкових та професійних консультацій із використанням елементів психологічної підтримки, а також поглибленого профдіагностичного обстеження з метою формування вміння зіставляти свої індивідуальні особливості з вимогами професії до особи, професійного добору і професійного відбору;

– проведенню профконсультаційної психодіагностики для визначення професійних інтересів, якостей і професійної придатності;

– наданню психологічної підтримки та здійсненню корекції професійного самовизначення, сприянню професійній адаптації осіб, які вперше працевлаштувались [5].

Змістовно діяльність має здійснюватися в чотирьох провідних напрямках:

1) знання про світ професій, що поєднує в собі знання про види професійної праці людини та напрями профільного навчання;

2) формування образу «Я», який поєднує в собі знання про індивідуальні особливості учня, його можливості і домагання, напрями самовдосконалення до рівня вимог бажаного профілю навчання;

3) технологія вибору профілю навчання і майбутньої професії, яка поєднує в собі знання правил вибору учнем майбутнього профілю навчання і професії, його вміння складати та корегувати індивідуальну освітню траєкторію, аналізувати суперечності й уникати усталених помилок;

4) професійні випробування, які передбачають виконання проєктних за змістом напрямів профільного навчання.

Механізм полягає в забезпеченні процесу узгодження особистістю знань про світ професій і вимоги навчання зі сформованими й усвідомленими нею у процесі розвитку можливостями та потребами. Проміжною ланкою між вимогами навчання і можливостями учня є його власні емоційно-вольові зусилля в напрямі врівноважування об'єктивних вимог професійного простору та суб'єктивних чинників, а саме опанування в майбутньому бажаної професії [3].

Варто зазначити, найважливішою передумовою успішного розв'язання завдання формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової

діяльності є організація їхньої допрофільної підготовки, яка має не лише сприяти вибору учнями майбутнього профілю навчання, але й забезпечити надійний освітній фундамент для опанування його. У цьому контексті зростає значущість наскрізності допрофільної підготовки та профільного навчання, які забезпечуватимуться відповідними зв'язками між їхніми цілями, змістом, методами й формами організації, а також управлінням і науково-методичним забезпеченням означеної освітньої діяльності [4].

Одним із найважливіших завдань організації та здійснення ефективної наскрізної допрофільної підготовки є курси за вибором. Вони забезпечують допрофільну підготовку учнів у процесі здобуття базової середньої освіти, мають не лише проявити й поглибити освітні інтереси підлітка, спрямувати його на опанування освітнього профілю, але й забезпечити підґрунтя для такого опанування (ціннісні ставлення, знання, уміння й навички, досвід навчально-пізнавальної діяльності як основа формування компетентностей) [4].

Контрольно-оцінний компонент. Для реалізації педагогічної технології необхідна цільова діагностика проміжних результатів. Мети легше досягти, якщо є точне визначення формованих якостей і способів для їх виявлення.

Діагностичний інструментарій, який, на нашу думку, доцільно застосовувати, такий:

- для оцінки пізнавального критерію, для показника «рівень знань про зміст та специфіку майбутньої трудової діяльності» – анкета «Рівень знань про зміст та специфіку майбутньої сфери трудової діяльності»; для показника «усвідомлення значущості професійно-ціннісних орієнтацій для майбутньої трудової діяльності» – Методика діагностики ціннісних орієнтацій у кар'єрі «Якорі кар'єри» Е. Шейна (адаптація В. Чікер, В. Вінокурова);

- для оцінки емоційно-мотиваційного критерію, для показника «характер емоційних переживань під час навчання і праці» – «Експрес-оцінка самопочуття, активності і настрою» (В. Доскин, Н. Лаврентьева, В. Шарай, М. Мірошніков); для показника «первинна сформованість мотивів до навчання і праці» – методика «Вивчення мотиваційної сфери учнів» (М. Матюхіна);

- для оцінки критерію довільного імпульсу, для показника «рівень прояву здатності приймати на себе відповідальність за власну трудову діяльність» – методика «Експрес-діагностика відповідальності» (В. Пряжеїна); для показника «сформованість у трудовій діяльності вольових зусиль» – Методика дослідження вольової організації особистості (М. Гуткін, Г. Михальченко, А. Прудило);

- для оцінки практично-дієвого критерію, для показника «готовність до саморозвитку у трудовій діяльності» – Методика діагностики готовності

до саморозвитку (А. Пріхожан); для показника «дієвість трудових умінь і навичок» – експертна оцінка педагогом дієвості трудових умінь і навичок у учнів;

- для оцінки самоціннісного критерію, для показника «рівень усвідомлення самоцінності» – Тестопитувальник самоствавлення (В. Столін, С. Пантелеєв); для показника «оцінка власної спроможності досягати поставлених цілей, певної мети (само-ефективність)» – методика «Шкала самоефективності Р. Шварцера і М. Єрусалема».

Компонент керування процесом. Роль «керування» виконує ресурсний центр професійної орієнтації закладу освіти, який забезпечує профорієнтаційну діяльність суб'єктів освітнього процесу та координацію цієї діяльності.

Провідні завдання його діяльності такі:

- упровадження курсів за вибором профільно-орієнтаційного та профорієнтаційного спрямування;

- психолого-педагогічне діагностування та консультування вибору учнями основної школи профілю навчання;

- професійне консультування;

- проведення профільних і професійних проб;

- координація діяльності психологічної служби, Державної служби зайнятості, педагогічних колективів, батьків та громадськості;

- супровід освітньої і первинної професійної траєкторій випускників навчальних закладів.

Результативний компонент. Ефективність процесу формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності залежить від створення сприятливих умов, які б забезпечували актуалізацію потребнісно-мотиваційних утворень особистості у процесі урочної та позаурочної освітньої діяльності, яка інтегрує безпосередньо освітній і виховний процеси та має профорієнтаційну спрямованість.

Відповідний вплив на розвиток безпосередніх і пізнавальних інтересів учнів сприяє виникненню їхніх професійних інтересів. Професійні інтереси закладають відповідну базу знань та сприяють формуванню в них мотивації до вибору професії. Мотивація ж утворює підвалини майбутньої професійної спрямованості особистості. У процесі профільного навчання ця спрямованість розвивається через набуття учнями під час урочної та позаурочної освітньої діяльності нових знань, умінь і навичок, що дозволяє сформувати і закріпити в них активно-позитивне ставлення до обраної професійної сфери та трудової діяльності загалом. Це ставлення характеризувалася їхньою внутрішньою позицією щодо різних аспектів праці, спрямовується на усвідомлення ними особистої і суспільної значущості праці загалом, виявляється рівнем активності у процесі освітньої діяльності.

Формування активності і самостійності сприяє освоєнню учнями певних позицій у профільному навчанні, активізує готовність до вирішення проблем особистісно-професійного самовизначення в ситуаціях невизначеності.

Отже, діяльність закладу освіти з формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності має передбачати їхню підготовку до складання усвідомленого й обґрунтованого плану особистої реалізації у трудовій і професійній сферах, підтримку в діях, спрямованих на виконання цього плану, тобто створює відповідне соціокультурне середовище, що сприятиме особистісному і професійному самовизначенню індивіда.

Висновки. Успішність і конкурентоспроможність людини на ринку праці завжди вимагали від неї високого рівня володіння відповідними вміннями і навичками. Трансформація суспільних і економічних відносин, яка спостерігається в Україні як частині сучасного глобалізованого світу, призводить до значних структурних змін на ринку праці. Однак ця вимога залишається незмінною.

З іншого боку, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, виникнення нових форм і видів зайнятості, посилення міграційних процесів висувають нові вимоги до працівників, а саме щодо наявності ініціативності, креативності, комунікативних навичок, швидкого адаптування до мінливої ситуації, критичного й аналітичного мислення, медійної й інформаційної грамотності, уміння працювати із хмарним технологіями, а вже в недалекому майбутньому – уміння працювати зі штучним інтелектом тощо. Тому країна може досягти економічного зростання за умови підготовки робочої сили, здатної до швидких змін і жорсткої конкуренції на регіональному, національному і глобальному ринках праці.

Означене вище актуалізує доцільність створення педагогічної технології формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів, що сприятиме оптимізації профорієнтаційної діяльності закладів освіти, створенню сприятливих умов для свідомого визначення кожним суб'єктом освітнього процесу своєї сутності та місця у світі, підготовки

випускників закладів загальної середньої освіти до професійного самовизначення та життєвої самореалізації, формування в них компетентності в побудові та реалізації індивідуальної освітньої та професійної траєкторії, загалом підготовки до майбутньої трудової діяльності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх проблем, пов'язаних із формуванням професійно-ціннісних орієнтацій учнів. На нашу думку, серед перспективних напрямів нових наукових розвідок проблеми можна визначити необхідність наукового обґрунтування критеріїв оцінки ефективності формуванням професійно-ціннісних орієнтацій учнів, модернізацію наявних та розроблення нових педагогічних технологій забезпечення цього процесу тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безпалько В. Слагаемые педагогической технологии. Москва : Педагогика, 1989. 302 с. С. 28
2. Глоба-Михайленко М. Проектирование педагогической технологии формирования профессионально-ценностных ориентаций школьников : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Сочи, 1997. 160 с.
3. Мельник О. Зміст, форми та методи профконсультативної роботи зі старшокласниками у процесі профільного навчання : науково-методичний посібник для педагогічних працівників, практичних психологів, соціальних педагогів. Київ : Мегапринт, 2008. 76 с.
4. Про проведення експерименту Всеукраїнського рівня за темою «Допрофільна підготовка і профільне навчання в освітній системі «гімназія – ліцей» у вересні 2018 р. – квітні 2023 р. : наказ Міністерства освіти і науки України від 1 серпня 2018 р. № 836. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-provedennya-eksperimentu-vseukrayinskogo-rivnya-za-temoyu-doprofilna-pidgotovka-i-profilne-navchannya-v-osvitnij-sistemi-gimnaziya-licej-u-veresni-2018-roku-kvitni-2023-roku>.
5. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу : монографія / Л. Гуцан та ін. ; за ред. О. Моріна. Харків : друкарня «Мадрид», 2016. 220 с.
6. Шерстнева Н. Проектирование педагогической технологии личностно ориентированного обучения учащихся в малых группах : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Смоленск, 2002. 196 с.